

Tüskés Tibor: Vidéken élni

Szerzőnk nem először ír a vidéki létéről. A Magyarország felfedezése sorozatban (is) Pécsről írt, erről a mediterrán pannon városról. Úgy tűnik, hogy a téma kimeríthetetlen, illetve *Tüskés Tibornak* még (mindig) van – újabb mondandója, felfedezése. Joggal vetődhet fel a kérdés – mondjuk a budapesti olvasóban –, hogy mit lehet erről még mondani, nem valami újra és újra elővenni az ügyet? Nos, a választ a 9., azaz, a zárófejezetben adja meg az író: Nem az a helyes kérdés, hogy hol jó élni, hanem a hogyan jó élni? Ez utóbbi kérdésre szintén egy könyvvel lehetne felelni. A magyar történelem- és társadalomfejlődés sajátossága, hogy a *hogyan élni* kérdésre igenis válasz lehet a *hol*. Mert nem mindegy, hogy valaki a fővárosban, valamelyik vidéki (nagy)-városban, kistelepülésen él-e. Alkotmányunk szerint mindenkit azonos jogok (munka, tanulás, művelődés stb.) illet meg, és a centrumtól (Budapesttől) való távolság szerint igenis megkülönböztethetünk első-, másod- és sokadosztályú állampolgárokat. Tüskés röviden vázolja, hogyan alakultak ki a (történelmi) városaink, hogyan nőtt rá Budapest az időközben harmadára csonkult országra. Létrejöttét, dinamikus fejlődését a kapitalizmusnak köszönheti, amikor Magyarország még kitölti a Kárpát-medencét. Ide futnak be, innen indulnak a vasúti sínek, az utak, itt halmozódik fel az anyagi és szellemi potenciál, amit a kiegyezés utáni fejlődés eredményezett. A gondot ma már nemcsak az okozza, hogy az ország csonkább lett, de

az is, hogy erőforrás-hiányos is. Mit jelent ez? Budapest csak úgy tud létezni és növekedni, ha aránytalanul nagy energiákat von el az egész országtól – anyagiakban, emberben, szellemiekben. A kérdés: vidék–kontra főváros, ezért válik elvülhetetlenül neuralgikussá, ezért halmozódik föl annyi indulat „a” vidékben. Annál is inkább, mivel ez a tendencia: az erők elvonása a gyengébbtől, az elesettebbtől érvényesül „lentebb” is. Mert a vidéki városok is fölélik, kifosztják a peremet, s az ostor a végeken csattan: az aprófalvakban, a tanyákon. Tüskés statisztikai adatokkal bizonyítja, a tételt, mely szerint – *Csoóri Sándor* kifejezésével – az ország a *beszáradás* állapotában van. A „Gyűrűfü-jelenség” ugyanis éppen a „gyepükön”, a határ menti megyékben (Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár, Baranya, Zala, Vas) jelentkezik. A jelenségre már jó ideje felfigyeltek a szakemberek, meg is kongatták a vészharangot. Nem kell feltétlenül buldózerrel menni a falvaknak... Elég, ha elviszik az iskoláját, a tanácsát, elhagyja az értelmiségije, s a folyamat (előregedés, ellehetetlenülés) önmagát gyorsítja föl. Ha moralizálni akarunk, akkor úgy tehetjük föl a kérdést, hogy kinek van joga (pesti, megyeházi) íróasztal mellett dönteni, elhalásra ítélni régiókat, másod-, harmadrangúvá fokozni le állampolgárokat? De a hűvös ráció kérdése is kemény: olyan gazdag ez az ország, hogy lemondhat jó (vagy kevésbé jó) termőföldjei megműveléséről, évszázadok alatt jól funkcionáló településekről, még lakható há-

zakról stb. A kérdések mostanában egyre hangosabban dörömbölnek, keresik a demokratikus fórumokat. Ilyennek kell tekintenünk ezt a könyvet is: egy vidéki értelmiségi kísérletét arra, hogy „bemérje”, megfogalmazza helyét a világban. Mert nem mindegy – különösen a humán értelmiséginek nem –, hogy ki, hol él, hol jut, vagy nem jut lehetőségekhez. Nem véletlen, hogy példáit, karriertörténeteit is ebből a rétegből veszi Tüskés. Nem egyszerűen arról van szó, hogy a humán értelmiségi érzékenyebb (mondanám, hogy igényesebb, de ez ma már nem igaz). Tüskést olvasva, egy másik könyv idéződött föl bennem, *Szabó Zoltán* Cifra nyomorúsága. Azt kell mondanunk, hogy sok szempontból nem hogy javult volna, de egyenesen romlott a helyzet. Tüskés – szellemesen – *Gárdonyi* regényéből (A lámpás) vett idézetekkel „ütközteti” a miháldi iskolaigazgató történetét. Amelyben éppen az a szívszorító, hogy nem rendhagyó. (Hasonló élményei a recenzensnek is voltak...) Egy lánc crejét a leggyengébb lánc-

szemen mérik. Miért menekül el a tehetséges ember (értelmiségi) vidékről a nagyobb városba, vagy éppen a budapesti dzsungelbe? Mert minél nagyobb egy település, annál nagyobb biztonságot, „bújási lehetőséget” ad? Néhány évtizede a *Magyar Nemzet* akkor már idős, nagy tekintélyű munkatársa írta az akkor kezdő, írogató tanárnak, hogy „öcsém, ha irodalommal akarsz foglalkozni, azonnal ülj vonatra és gyere Pestre!” Hasonló tanácsot adott a bennszülött (miskolci) kollégám is. Az idő őket igazolta... Tüskés persze, hogy szelidítse a képet, képletet, szép gondolatokat ír a vidéki élet előnyeiről is. Mondjuk a természet közelségéről, a terep áttekinthetőségéről, az emberi kapcsolatokról stb. De ezek is csak olyanok, mint a sokat emlegetett decentralizálás, amelyet mindenkor a centrum deklaráll. Miért lehet egy demokratikus államban sértés és hátrány a „vidéki-ség”? Jó lehet-e az a centrumnak? Nyilvánvalóan nem. A hiánygazdálkodás a szellemiekben is csak tűzoltóakciókat produkálhat. (Kozmosz)

Serfőző Simon: Otthontalanok

Lehangolóan szomorú olvasmány Serfőző Simon drámakötete. A reményvesztettségnek és az emberi lét sivárságának mélységeit mutatja fel, hogy az olvasó, vagy a (színházi) néző (mint e sorok írója is) a legszívesebben elhessené magától ezt a képet. Meg nem történté tenné, de tudjuk, a történelmet nem lehet meg nem történté tenni. Márpedig akkor jobb szembenézni vele, hogy jobban megérthessük a jelent, kiszámíthassuk a jövőt.

Serfőző Simon három színpadra

szánt munkája: a *Rémhírvivők*, az *Otthontalanok* és a *Mindenáron* a magyar parasztságról mond el nagyon fontos dolgokat. Olyan sístergő indulattal, megélt, megszenvedett keserűséggel, ahogyan az a legnagyobbaknak is csak ritkán sikerült. Hogy világirodalmi analógiákat keressünk: *Reymont*, *Zola*, *Hamsun*, vagy *Gorkij* neve idéződik föl, a *Barbárok* író *Móriczé*. Serfőzőnek semmi köze a pántlikás-dalra fakadó népszínművek parasztjaihoz, sem ezek későbbi „szoc-reál” változatához, azaz ahhoz az ide-

alízált paraszt- és faluképhez, amely hol a „tisztá forrást”, hol meg a „nemzetfenntartó erőt” akarta látni és ábrázolni a mindenkor kiszolgáltatott faluban. Serfőző nem „hősöknek” látja színpadra vitt alakjait, de esendő, kiszolgáltatott, a társadalom szélére sodródott embereknek, akiknek a sorsáról akarnak módon dönt a paternalista állam, s mintha gúnyolódna „há-lát” is elvár érte. Serfőző *Kassák* fel-fogását követi (jóllehet más élményforrásokból táplálkozik), aki azt mondta a *Misilló királyságáról*, hogy nem parasztregényt akart írni, hanem egy emberről, aki (mellesleg) paraszt. Zola (A föld) parasztjai ilyen föld és verejtékszaguak, ennyire brutálisan önzők és korlátoltak, mint a Mindenáron Juhánéja... Olyannyira nyers –, már-már elviselhetetlenül – ez az ábrázolásmód, annyira szokatlan, hogy egy percig se csodálkozhatunk, ha a színházak nem kapkodnak utána. Két (miskolci) bemutatóját (a *Rémhírvivőket* és az *Ottbontalanokat*) láttam, de egyik sem ért meg húsz előadást. Serfőző darabjaival nem brillírozhat a „rendező” színház, mert nem alkalmazhat semmiféle trükköt, ma divatos effektust. Ez a dramaturgia ugyanis puritánul egyszerű, az elvetélt sorsú emberek úgy fájnak a színpadon, mint egy elgennyedt seb, fekély. Ezeknek a drámáknak csak akkor van hitele (a színpadon), ha a színház nem önmagát akarja mutogatni, hanem alázattal követi a szerző instrukcióit, gondolatmenetét. Szomorú tény, hogy a mai magyar színház (eddig) szívesebben vizsgálta egy harmadvonalbeli post-avantgárd skandináv darabot, amely – mondjuk – az unatkozó polgársztyonok lelki pattanásaival bibelődik, mintsem a sorskérdésinket feszegető vaskos realizmust. Mert – mondjuk ki – vaskosak és kellemetlenek Serfőző igazságai, amelyekkel még a glasznoszty korában is kínos szembenézni.

Első darabja, a *Rémhírvivők* a második tsz-szervezésről szól. A si-

keresről. Három évtized távlatából már markánsabban látjuk ennek az áldásait, de az árnyoldalait is. Az elméleti alapvetés az volt, hogy a nagyüzem hatékonyabb, mint a kisparaszti gazdálkodás. De valóban hatékony nagyüzemeket hoztunk létre ama „ötvenes években”? A válasz egyértelműen *nem*. Hasonló folyamat zajlott le, mint (például Angliában) az eredeti tőkefelhalmozás idején. Az iparosításhoz tőke és szabad-mobil munkaerő kellett. Ezt csak a falu adhatta. Adta is. Ezt még el is lehetne fogadni – utólag –, hiszen a gazdasági és a történelmi szükségserűség is indokolná. A tragikus az volt, hogy idegen mintát másolt – *Sztálinét* –, nem számolt a magyar hagyományokkal, sajátosságokkal. Mit féltett a magyar paraszt? A korabeli irodalmi ábrázolások (lásd például *Darvas József*) durván leegyszerűsítve csupán az önzést és a maradiságot látta meg abban, ahogyan ragaszkodtak a lóhoz, szekerhez, földhöz. Holott itt másról többről is volt szó, amikor a paraszt a tulajdonát és a hagyományait védte. Lényegében a függetlenségéről volt szó, az 1848-as jobbagyrendelettel szerzett szabadságáról. Serfőző nagyon is jól tudja – s a harmadik, a *Mindenáron* című darabjában ábrázolja is –, hogy mennyire önkizsákmányoló, szűk látókörű ez a paraszti mentalitás, maradi és embertelen. A *Rémhírvivők* tanyasi parasztjai mit sem tudnak *Engels, Lenin, vagy éppen Bubarin intelmeiről*, amelyben nagy *bölcsességet, türelmet és tapintatot kérnek a parasztkérdés megoldásához*. Ezek a klasszikusok ugyanis nagyon jól tudták, hogy a legnagyobb mozgatóerő az érdek, vagy, ha úgy tetszik, a tulajdonosi önzés. Ez készítette olyan hatalmas erőfeszítésekre a mindenkori parasztokat, ez adta az öntudatukat – az osztályét, emberi méltóságukat is. Nem a szövetkezés gondolata volt idegen tőlük, hanem az *alattvalói lét a bérmunkásé*. Attól féltek (s bizony, nem indokolat-

lanul), hogy az évszázadokon át apáról fiúra szálló tapasztalat, szaktudás, a föld- és az állatszeretet elsikkad, elvész, mert fölöslegessé válik az eladdig ismeretlen tulajdon- és gazdálkodási formában. Magyarán: attól a kiszolgáltatottságtól féltek, amelybe Sztálin kényszerítette a muzsikléttől alig megszabadult parasztokat. Serföző darabjai egy-egy állapotot, hangulatot jelenítenek meg, azaz egy folyamat eredményét. A Rémhírvivők a félelemét. Agitátorok járják a falvakat, tanyákat. A Hamar család is rettegve várja őket. Emlékezve ama első (1949 – 33-as) szervezésre, 1959 novemberében vad rémhírek kapnak lábra erőszakoskodásokról, atrocitásokról. Megint döntöttek a sorsukról – megkérdeztük nélkül – s ez keserű dühvel, hőbörgő acsarkodással és rémülettel tölti el hőseinket. Nem akarnak belépni a tsz-be, a „tudatalattijuk” viszont már feladta, érzik, tudják, hogy hiába minden ellenállás: a hatalom felőrlő ellenállásukat. A helyzet maga, következképp az érzéseik, indulataik is megalázóak. Felnőtt ember, felelős állampolgár még akkor is nehezen viseli el, hogy mások döntsenek helyette, ha különben egyetért a döntéssel. Vérig sérti, ha butának tartják, olyanak, aki nem ismeri föl a saját érdekeit. A Hamar család – apa, anya, fiú – dühe, tehetetlenségében, kiszolgáltatottságában egymás, azaz, önmaga ellen fordul. Serföző dialógusai – *Veres Péter* kifejezésével – „sültrealisták”. A várakozás feszültsége elviselhetetlenné fokozódik, s a darab végén – még az agitátorok előtt – megjelenik a halál a Hamar-tanyán. A padláson(!) meghal az az öregember, aki egy hete bújkált a szabadban az agitátorok előtt. Grotteszk és abszurd ez a halál, mert éppen a méltóságát veszítette el, a sorsát tudatosan vállaló emberét. Az addig acsargó, hőbörgő tanyasiak kifáradva, önmagukat feledve lesik az agitátorok érkezését.

S mi lesz azzal a fiúval, aki a tsz

elől a városba menekült? Az ő sorsát követhetjük nyomon az Otthontalanokban. A Rémhírvivőkben Hamar Lajosnak hívták. Elbocsátották, s csak akkor fogadják vissza a gyárba, ha szülei aláírták a belépési nyilatkozatot. Csenda Feri néven ő az Otthontalanok főhőse. Munkásszálláson lakik ő is, felesége is. Emiatt nem lehet gyerekük. Rózsi, az asszony már nem bírja elviselni ezt a létformát. Azt mondja, hogy terhes. Elhagyják a munkásszállót, de hogyan tovább? Az albérletet is felmondja a háziasszony, amikor megtudja, hogy jön a gyerek. Patthelyzet. Az asszony haza akar menni a faluba, a férfi nem. Megérkezik idősb Csendané, s kifejti, hogy miért nem lehetnek vissza. Mert az „szégyen”.

A városból csak a sikeres ember mehet haza, látogatóba. Az idősb parasztasszony érvei minden sivárságuk mellett is racionálisak. Évszázadokon át kizsákmányolták, lenézték, megalázták a parasztot, nem vették emberszámba. Az önkizsákmányoló gürcölést csak egy dolog igazolhatja: a vagyon, azaz, Veres Péter másik kifejezésével, a „kivagyiság”. Ebben az értékrendben annyit érsz, amennyid van, amivel hivalkodni tudsz. Telek, ház, autó, pénz. Itt nincs helye a gyerekeknek, tehát nincs jövőkép sem. Ezért szívszorító az ifjú férj öröme, amikor közli vele a felesége, hogy nem is lehet (három abortusz után) gyerekük. Marad a puszta, a sívár lét, amit alkohollal próbál elviselni Sopa, az a munkatársuk, akitől elvált a felesége. A Rémhírvivők parasztjai még az identitásukat, keserves, de önként vállalt létformájukat féltették, védtek. Az Otthontalanok városba szakadt parasztjai (kőművesek, segédmunkások) már páriák, mert a város, amelyet építenek, csak a *munkaerejükre tart igényt, a jelenlétükre nem*. De nincs már visszaút a faluba sem, mert az időközben modernizálódott mezőgazdaság nem tud munkát adni nekik. A marginálisan túlra kerültek, a lumpenproletár-

lét határára sodródnak. Mit vétettek? Tragikus vétségük lenne a szellemi alultápláltság, az a zsörtölődő mód (Hankiss Elemér kifejezése), ahogyan a létüket megélik, megfogalmazzák? Hisz ez is egy torz folyamat eredménye, mint ahogyan a Mindenáron Juhánéjának kapzsisága, felfelé kapaszkodó sznobizmusa is. Ez utóbbi darab már a jelen, a sátortetős, többszintes házaké, a csicsás kerítéseké, előre megépített kriptáké, megrendelt koporsóké. Juháné is végiggürcölte az életét, s öregségére pánik fogja el, hogy egyedül marad. Hazacsalja a lányát, Erzsit a városból. A konfliktus itt is nemzedéki, illetve szemléleti. Serfőző ebben a darabjában ábrázolja a legnaturalistább eszközökkel a már említett sivárságot, amely a gyarapodásban látja az élet értelmét. *Ady* jajdult föl így a Tisza parton („malomlaja, fokos, álombakók” stb.). Juhánének nincs is emberi vonása. Olyan, mint a mesék vasorrú bábája, a viccek gonosz anyósa. Mindenkit hajszolni és uralni akar egy, lényegét tekintve anakronisztikus értékrend nevében. Mintha utólag igazolná ama agitátorokat, akiktől Hamarék rémüldöztek: embertelenül üres ez a világ, amelyben a tárgyak, presztízsek, protokolláris értékek uralkodnak. Az úton összeszeeső férjéhez nem hív orvost („szimulál”), de a lányát orvoshoz akarja adni. Háza, amit úgymond a lányának épített és rendezett be, magán viseli a presztízsfogyasztás minden cícomás ostobaságát. Esztelen göggyével és önzésével megöli a férjét, aki meghal a nagy pocskékolással megrendezett

lagzin, amelyet végül is ő fullaszt botrányba, amikor rájön, hogy a vőjelölt tényleg nem orvos. Az ő jajongása a zárókép a darabban, amikor rádöbben, hogy életét elhibázta: sorsa, büntetése a magányos öregség.

Serfőző ebben, az utolsó darabjában jut el a legmesszibbre. Itt már kívülről, részvét nélkül ábrázolja az önpusztító önzést, ha úgy tetszik, a „kisárutermelés” csapdáját.

Mert ez is vakvágány: az önzés és önkizsákmányolás. Ebbe nem fér bele sem az életkedv, a humánus, sem a kultúra. A butaság társul a pöfeszkedő göggel és a fölfelé kapaszkodó úrhatnásággal, mindenkor ellenszenvet, sajnálatot váltva ki cme társadalmi réteggel szemben. Mert áldozat is Juháné, egy manipuláltan deformált folyamaté, amely sorsára hagyta az iskolájától, orvosától, értelmiségétől megfosztott aprófalvakat. Innen már valóban menekül minden fiatal, s nem csupán munkát keres a városban, de az életformaváltás lehetőségét, reményét is, s egyáltalán a létét. Itt zárul is a kör. Csehov azt mondja, hogy az első felvonásbeli pisztolynak el kell dördülnie a darabban. Serfőzőnél koporsót hoznak az első jelenetben a színré, s a zárókép valóban a gyászé: egy életforma, egy generáció elsiratásáé. Mert Juha Imre meghalt, a fiatalok elmenekülnek, s ottmarad a hatalmas ház a síró öregasszonnyal. Mi következhet még?... erre még Serfőző sem tudja a választ. Ki merjük-e mondani? (Magvető)

Diósi Ágnes: Cigányút

Szociográfiai munkáról szólván ritkán használjuk a szép jelzőt. *Diósi Ágnes* könyvét úgy tartom szépnek, ahogyan azt *Petőfi* értette: szép az, ami igaz. Ezzel nem elsősorban a tartalomra utalok, mert kevés fájobb, neuralgikusabb kérdése van társadalmunknak, mint éppen „a” cigányságé, hanem a feldolgozás módjára, arra a szándékra, hogy egy a társadalom margóján élő népcsoportra felhívja a figyelmet. Soha nagyobb szükségünk nincs empátiára, toleranciára, odafigyelésre, mint éppen most, amikor ezeregy ok miatt nő a társadalmi feszültség. Durvábban fogalmazva a már-már lincshangulatba forduló bünbakképzés és keresés. Nem új jelenség ez történelmünkben, mindig akkor jelenik meg, amikor az élet nagyobb súllyal nehezedik a társadalom egészére, amikor az így-úgy működő konszenzus szövete foszlóban van, amikor a felhalmozódott feszültség levezetést keres, s ha nem talál intézményes, jogi kereteket, akkor vad és vak indulatokban tör ki. Mondjuk ki magyarul: van cigánykérdés, mint ahogyan van zsidókérdés is ma Magyarországon. Mielőtt ezt, tehát Diósi Ágnes könyvét elemeznénk – nem hatáskeltésnek szánva – elég utalni arra, hogy egy szomszédos országban „magyar kérdés” van, atyánk fiai, testvéreink szenvednek el nyelvük, származásuk miatt a diszkrimináció, a nemzeti, társadalmi elnyomatást, megaláztatást. A demokrácia hiánya nemzeti sorscsapásként jelentkezhethet, kezelhetetlenné teszi a szociális,

társadalmi bajokat. Ezzel nem azt állítjuk, hogy a cigánykérdés megoldása csupán a demokrácia függvénye, de mindenképpen része annak. A gyógyulás egyik feltétele maga az elemzés, a szembenézés. Diósi Ágnes mozdulata az értelmiségié, aki szívén viseli vérei sorsát. Egy percig nem titkolja, hogy elfogult és elkötelezett. Emiatt tollán vitathatóak is észrevételei, de senki nem vitathatja el felkészültségét, elhivatottságát. Végre kialakulóban van az a cigány értelmiség, amely egyszerre látja belülről, azaz megélt sorsként, ugyanakkor kívülről, azaz tárgyilagosan a nagyon is bonyolult kérdés – komplexumot.

A recenzens, akinek szintén van saját véleménye, élménye, óvatoskodva keresgéli a szavakat. Mert nem lehet a cigányságról írni anélkül, hogy szembenéznénk elfogultságainkkal, negatív élménycinkkel, a közvélemény sztereotípiáival. Ha felszáll két cigány a buszra, villamosra, vonatra rögtön „velük van tele”. Hangosak, agresszívok, közkeletű szóval „szemtelenek”. Az is igaz, hogy még ha meg se szólalnak, már is ellenszenv, jó esetben tartózkodó gyanakvás fogadja őket. Évszázados tapasztalat sűrűsödik ebben a szemléletben, viselkedésben. Van persze hiokrita képmutatás is, mondván, hogy „a cigány is ember”, „azok közt is van rendes” stb., de – miért tagadnánk? – az idegenkedés és a gyanakvás kölcsönös.

De mi ennek az oka? Hogyan alakult ki? Meddig tartható? Ho-

gyan oldható föl? Mert abban, hogy ez így nem tartható, abban a közvélemény józanabb része is meg egyezik. Elvégre több mint félmillió honfitársunkról van szó, a mi „négerjeinkről”, akiknek a sorsa nem lehet közömbös. Ha komolyan gondoljuk a társadalmi kibontakozást, fellengzősebben fogalmazva a felzárkózást Európához, akkor nagyon nem mindegy, hogy a holnap munkaereje milyen lesz. Szándékosan emlitem először ezt, a pragmatikus szempontot, s nem a humánumét, demokráciáét, mert – ha jól értem Diósi Ágnest – ez az eddigi megoldási kísérletek gyenge pontja, tudniillik, hogy csak munkaerőnek tekintettük az embert. Még a nemzet sorsáért aggódó demográfusok (s néhány írónk is) azzal érvel a népességfogyást panaszolva, hogy nem lesz elég munkaerő az ezredfordulóra. Mintha az ember életcélja nem lenne más, mint újratermelni a saját munkaerjét, hogy reprodukálja önmagát. *Engels* definícióját – az emberről – értelmezi félre, illetve egyszerűsíti le durván ez a szemlélet. Ma már látjuk, sejtjük, hogy ez a pragmatikusnak tűnő szemlélet és gyakorlat milyen nagy galibákat okoz. Az ember nem, nem csupán „szerszámkészítő állat”, de valami más, több is. A munkaerő újratermelése sem oldható meg, ha csupán erre koncentrálunk. Az extenzívnek nevezett fejlődési szakaszban, amely abszolutizálta a „kalapácsos embert”, azaz a munkán csak a fizikai munkát értette, nagy tömegű segédmunkással számolt. Még ma is egymillió ember él anyagmozgatásból. Konzerválva ezzel egy (termelési) színvonalat, akadályozva az átalakítást, amely feltételezi és igényli a konzerválható tudást, az ember érdekeltté tételét a fejlődésben. Ez nem csupán a cigányságot érinti, mint ahogyan a sokáig letagadott,

szőnyeg alá söpört szegénység kérdése sem, de minthogy a cigányság nagy tömegei marginalizálódtak, a társadalom peremére szorultak, mint deviancia, tehertétel „cigánykérdés-ként” is jelentkezik. Megoldásuk sem képzelhető el másként – ebben kicsit vitáznék Diósi Ágnessel –, mint komplexen, azaz az egész társadalom felemelkedésével. Minthogy a lánc mindig a leggyengébb szemnél szakad, s mert a társadalom elhárító mechanizmusa mindenkor hajlamos a bűnbakképzésre, az említett kérdések becsomagolhatók „a” cigány csomagba. Ők a szegények, az alulképzettek, a deviánsok stb., stb. A legkönnyebbnek tűnő védekezési reflex mindezért őket tenni felelőssé, mondván, hogy „lusták, piszkosak, rendetlenek, buták” stb., stb. Diósi Ágnes meggyőzően elemzi hogyan, milyen folyamatokban alakult ki ez a kép, illetve elhárító mechanizmus. Történelmi örökség ez, de ez nem ment föl minket, befogadó nemzetet sem. Adva van egy népcsoport, amely nyelvében, de még identitásában sem egységes, amely több száz éve éli Európában történelem alatti létét. Termelési kultúrája, amelyet magával hozott, s mely a feudalizmusban még korszerűnek is mondható volt, időközben elévült, fölöslegessé vált. Emiatt mindig is csak a megtúrtság állapotában leledzettek, a társadalom lenézett, páriarétegeként. Ez a margináltság arra szorította őket, hogy megőrizzék – időközben bizony elévült – törzsi, közösségi szokásaikat, erkölcsi, társadalmi normáikat, amely gátjává vált a beilleszkedésüknek, de a befogadtatásuknak is, növelve ezzel – már-már az elviselhetőség határáig – a feszültséget a környezettel szemben.

A szerző sok nézőpontból vizsgálja a témát. Szemléletes a cím. Cigányút=tévút, de nem csupán a

cigányságé. Az emberi méltóság feltétele a megfelelő táplálkozás, lakás, iskola, munka. Az, hogy az ember képes is legyen megteremteni ezeket a feltételeket, el tudja fogadtatni magát, be tudja illeszkedni a környezetébe. A marginális csoportok – és ez nemcsak a cigányságra áll – nem képesek erre önmaguk erejéből. Éppen ezért ez egyszerre szociális, pedagógiai, egészségügyi, politikai kérdés. Diósi Ágnes életrajzokat mutat be, drámákat és tragédiákat. Tolla a résztvétől forrósodik át, de nem csupán részvétet, szánalmat akar kiváltani az olvasóból. Meggyőződéssel vallja, hogy a hátrányos helyzet az egész társadalomé, ha nem tudja megoldani a kisebbség sorsát. Bemutatja az emberség, a hozzáértés példáit is, a megoldásait. Pedagógusokról ír, papokról,

értelmiségekről, akik misszióknak tekintik a bajba jutottak fölemelkedését. Visszafogottan, de szemléletesen állítja elének az antidemokratikus, az intoleráns, a brutális, a türelmetlen gesztusokat is, amelyek csak tovább rontják a helyzetet, növelik a bajt. S nemcsak a cigányokét, mert önhittség lenne azt hinni, hogy a szegénység, az elesettség, az alultápláltság, alulképzettség csupán a cigányság sajátja. Az ehhez, ihász, ölelhez, alhász, a mindenséggel mérd magad parancsát mindenkire értette *József Attila*, s mindaddig, amíg ebben hiányt szenvednek emberek az egész társadalom szégyene, robbanásveszélyes feszültséggóca marad a cigánykérdés (is.) (Magyarország felfedezése, Szépirodalmi.)

HORPÁCSI SÁNDOR